

Dubravka Botica, Zagreb

PROJEKT JOHANNA FUCHSA ZA ŽUPNU CRKVU U VURBERKU IZ 1772. GODINE – O AUTORSTVU, PREDLOŠCIMA I CRKVAMA ČETVEROLISNOG TIPA U ARHITEKTURI KASNOBAROKNOG KLASICIZMA

U umjetnosti sjeverozapadne Hrvatske i Štajerske, odnosno u jugoistočnom dijelu srednje Europe, postoje brojna zajednička mjesta i srodnosti, tako da gotovo možemo govoriti o jednoj umjetničkoj regiji i umjetničkom krugu,¹ iako one politički pripadaju različitim dijelovima Habsburške monarhije.² Umjetnici slikari, kipari, arhitekti i graditelji djeluju na čitavome području, a u arhitekturi, posebice sakralnoj, javljaju se isti tipovi crkava.³ Te veze su još izraženije u 18. st., u vrijeme kada u čitavoj regiji dolazi do intenziviranja graditeljske djelatnosti. Naime, nakon vrlo produktivnog razdoblja kasnog srednjeg vijeka, uslijed turskih opasnosti dolazi do određenog zamiranja u 16. stoljeću, a početkom

¹ Već u kasnosrednjovjekovnom razdoblju sjeverozapadna Hrvatska tvorila je jedinstven umjetnički krug sa Štajerskom, osobito u vrijeme vladavine grofova Celjskih, Dijana VUKIČEVIĆ-SAMARDIJA, *Gotičke crkve Hrvatskog zagorja*, Zagreb 1993 (Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, 11), p. 133. Umjetnost 17. stoljeća u sjeverozapadnoj Hrvatskoj određena je jačim utjecajem umjetničkih strujanja iz istočnoalpskih krajeva, Andela HORVAT, Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj, Andela HORVAT – Radmila MATEJČIĆ – Kruno PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb 1982, p. 4; Đurđica CVITANOVIĆ, Sakralna arhitektura baroknog i klasicističkog razdoblja, *Sveti trag, devetsto godina Zagrebačke nadbiskupije 1094.–1994.* (Zagreb, MGC – Muzej Mimara, 10. 9.–31. 12. 1994, ed. T. Lukšić et al.), Zagreb 1994, p. 235.

² Sjeverozapadna Hrvatska, koja teritorijalno odgovara području tadašnje Banske Hrvatske, u sklopu je Ugarskog kraljevstva, a Štajerska (Gornja, danas austrijski dio, i Donja, danas slovenski dio) je dio Austrijskih nasljednih zemalja.

³ 17. stoljeće i u Štajerskoj i u Hrvatskoj karakterizira dominacija longitudinalnih crkava, osobito crkava s tzv. *Wandpfeilerima*, u drugoj polovici stoljeća koriste se i crkve s trolisnim zaljučkom. U 18. stoljeću javlja se veća raznolikost u tipologiji sakralne arhitekture, a intenzivira se i gradnja u centralnim tipovima, treba istaknuti četverolisne crkve i crkve s ovalnim brodom.

17. ponovno se pojačava graditeljska aktivnost. Nakon konačnog uspostavljanja stabilne granice na istoku početkom 18. stoljeća, dolazi do upravo nevjerojatnog zamaha u gradnji, koji svoj vrhunac doživljava nakon 1735. godine. U literaturi se to razdoblje označava i kao »procvat kasnog baroka«, u vrijeme kada u drugim dijelovima srednje Europe barokna arhitektura već pomalo zamire.⁴ Arhitekturu jugoistočnog dijela srednjoeuropskog prostora karakterizira i »dugo trajanje« baroknog stila, koji se modificiran nastavlja u kasnobaroknom klasicizmu, fazi kraja 18. st., preuzimanjem oblika i rješenja koja svoje porijeklo vuku u arhitekturi kasnog baroka.

Razdoblje 17. i 18. stoljeća je vrijeme djelovanja velikih graditeljskih radionica, koje dominiraju i u kasnom baroku, a njihov utjecaj nastavlja se i u 19. st. Njihova djelatnost je prelazila granice, graditelji iz Štajerske ostavili su velikog traga u umjetnosti i arhitekturi sjeverozapadne Hrvatske.

Tema ovog rada su crkve koje se mogu okarakterizirati kao kasnobarokno-klasicistička varijanta četverolisnih crkava, odnosno, crkve koje ponavljaju tlocrt četverolisnog tipa kakav se koristi prije polovice 18. st., ali ponesto izmijenjen i prilagođen ukusu i potrebama vremena gradnje. Crkve toga tipa u Štajerskoj gradi mariborski graditelj Johann Fuchs, tom tipu pripada i crkva u Vurberku, za koju je sačuvan i jedini poznati nacrt iz tog vremena, a s njegovom radionicom, odnosno njenim nasljedem, se mogu povezati i neke građevine u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kao kapela u Kostelu i župna crkva u Prišlinu.

Brojne crkve građene su u tom tipu u okolici Zagreba (župne crkve u Šišincu i Žažini u Pokuplju, župna crkva na Novoj Vesi u Zagrebu, te župna crkva u Zaboku), i pokazuju da intenzivne veze koje oblikuju umjetnost ove regije u jedinstveni umjetnički krug, postoje i krajem 18. st.

Ovaj tip crkava zanimljiv je s više aspekta, a posebice projekt za crkvu u Vurberku, kao zorni prikaz promjena koje su nastupile u arhitekturi kasnobaroknog klasicizma, odnosno promjena u tipu

⁴ Günter BRUCHER, *Barockarchitektur in Österreich*, Köln 1983, p. 295; IDEM, *Die barocke Baukunst in der Steiermark, Lust und Leid* (Schloß Trautenfels, 1992), Graz 1992, p. 121; Hellmut LORENZ, *Architektur, Geschichte der bildenden Kunst in Österreich, Band IV Barock* (ed. H. Lorenz), Wien 1999, p. 219.

četverolisnih crkava, no i sam projekt za crkvu daje uvid u projektiranje tog vremena, a otvara i pitanja o autorstvu te predlošcima u arhitekturi kasnobaroknog klasicizma.

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Vurberku (Wurmbergu) građena je od 1773. do 1776. na mjestu ranije srednjovjekovne crkve.⁵ Gradi je Johann (Janez) Fuchs, voditelj najveće graditeljske radionice u Mariboru u tom razdoblju. Johann Nepomuk Fuchs rođen je 1727. u Šleziji. Nema podataka o njegovom školovanju,⁶ a 1757. prvi puta se dokumentirano javlja u Mariboru. 1762. oženio se sa Barbarom Hoffer, udovicom Josefa Hofferera i preuzima njegovu radionicu. Umro je 1804. kao vodeći graditelj u Mariboru u to vrijeme.⁷

Johannu Fuchsu su u starijoj literaturi bila pripisivana mnoga djela nastala od sredine 18. do početka 19. stoljeća na području Štajerske,⁸ a novijim istraživanjima taj je broj umanjen, jer je njegov opus razdvojen od djela njegova prethodnika J. Hofferera.⁹

J. Fuchs doveden je kao autor u vezu s nekim građevinama u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, još 1995. Đ. Cvitanović mu je pripri-

⁵ Crkva je posvećena 1510., a zamijenila je raniju crkvu koja se spominje već 1336., a teško je oštećena u turskom napadu 1493. godine, Sergej VRIŠER, *Umetnostno zgodovinski oris župnijske cerkve Device Marije Vnebovzete na Vurberku*, u: <http://zupnije.rkc.si/vurberk/Zupnija.html> (28. 2. 2008).

⁶ Starija literatura navodi da je na svojim putovanjima po Europi doživio i lisabonski potres 1755. godine, Rochus KOHLBACH, *Steierische Baumeister*, Graz 1961, p. 460.

⁷ Jože CURK, Nekdanji jezuitski kolegij v Mariboru in njegov gradbeni mojster Janez Fuchs, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 54/1–2, 1983, pp. 105–124, pp. 116–117; IDEM, Mariborski gradbeniki v času baroka in klasicizma, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, LVII, 1986, pp. 289–314.

⁸ Navodim samo neke: KOHLBACH 1961, cit. n. 6; BRUCHER 1983, cit. n. 4, p. 305, te u pregledu barokne arhitekture u Štajerskoj, BRUCHER 1992, cit. n. 4, p. 123. Te atribucije zadržane su i u pregledu barokne umjetnosti u Austriji iz 1999., LORENZ 1999, cit. n. 4, pp. 291–292, a preuzete su i u hrvatskoj povijesti umjetnosti, tako se Fuchs navodi kao autor »sladkogorske skupine« crkava, CVITANOVIĆ 1994, cit. n. 1, p. 242.

⁹ U istraživanjima M. Kemperl: Metoda KEMPERL, *Romarske cerkve – novogradnje 17. in 18. stoletja na Slovenskem: arhitekturni tipi, poslikava, oprema*, Ljubljana 2001 (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis), osobito pp. 165–185; EADEM, Josef Hoffer: ein neuer Name unter den steirischen Architekten des 18. Jahrhunderts, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, LVI, 2002, pp. 261–271.

sala župnu crkvu u Pregradi,¹⁰ no potrebno je istražiti još neke primjere djelovanja i utjecaja Fuchsove radionice na području sjeverozapadne Hrvatske.

Djela Johanna Fuchsa

Prvo veće Fuchsovo djelo je župna crkva u Kostrivnici, iz 1766., zatim gradi isusovčku crkvu Sv. Alojzija u Mariboru, 1767.–1770. Kako je već spomenuto, 1773. do 1776. gradi crkvu u Vurberku, a prema tom planu i u Sv. Martina u Dvorjanama, 1782., te župnu crkvu u Brežicama. Veći njegov projekt je i župna crkva u Wiesu, dovršena 1779. godine.¹¹ U Hrvatskoj mu je pripisana i crkva u Pregradi i dvorac Patačića u Zajezdi,¹² dok je za crkvu u Vivodini, ranije pripisanu Fuchsu, sada kao autor predložen L. Prager.¹³ Djelovanje Fuchsove radionice nastavilo se i nakon njegove smrti 1804., i imalo je odjeka u graditeljstvu Štajerske sve do polovice 19. stoljeća.¹⁴

Iako u sakralnoj arhitekturi J. Fuchsa prevladavaju crkve četverolisnog tipa, važno mjesto zauzimaju i crkve s brodom ovalnog tlocrta. Upravo se u jednoj ovalnoj crkvi, župnoj crkvi u St. Johann u Sagautalu 1757. po prvi puta spominje u dokumentima graditelj Johann

¹⁰ Đurđica CVITANOVIĆ, Johann Fuchs projektant Župne crkve u Pregradi, *Peristil*, 38, 1995, pp. 121–128. Uz nju, pripisala mu je i župnu crkvu u Vivodini.

¹¹ *Dehio-Handbuch, Die Kunstdenkmäler Österreichs, Steiermark* (ed. K. Woitschlager – P. Krenn), Wien 1982, pp. 616–617. U najnovijem popisu Fuchsovih djela M. Kemperl navodi i obnovu župne crkve i župnog dvora u Selnici na Dravi, 1773., crkvu Sv. Duha u Krškom, 1776–1777., crkvu u Nestelbachu (1778.–1783), dok župnu crkvu u Holleneggu ne smatra njegovim djelom, KEMPERL 2002, cit. n. 9, pp. 270–271.

¹² Metoda KEMPERL, Jožef Hoffer – arhitekt brez meja, *Podravina. Časopis za multidisciplinarna istraživanja*, 7, 2005, pp. 33–45, p. 44.

¹³ CVITANOVIĆ 1995, cit. n. 10. p. 122–124. Crkva je novijim istraživanjima pripisana L. Prageru, usp. Metoda KEMPERL, Lovrenc Prager – arhitekt Župne crkve sv. Lovre u Vivodini, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 29, 2005, pp. 201–210.

¹⁴ Problematika nasljedja Fuchsove radionice još nije dovoljno istražena, no poznati su neki primjeri sakralne arhitekture prve polovice 19. st. koji se mogu dovesti u vezu s tom radionicom – npr. proštenjarska crkva Žalosne Majke Božje u Vojniku, 1822., ili Sv. Trojstva na Gojki nad Frankolovom, 1847.–1848.: cf. KEMPERL 2001, cit. n. 9, p. 192; KEMPERL 2002, cit. n. 9, p. 271.

Fuchs iz Maribora. Prema istraživanju M. Kemperl, J. Fuchs tu crkvu gradi prema projektu J. Hoffera.¹⁵

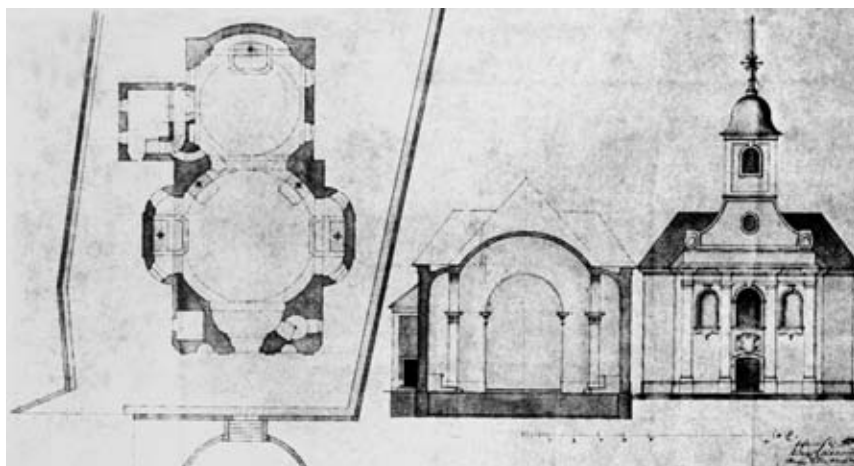
Ovalni brod sa zidnim plaštom rastvorenim otvorima bočnih kapela ima i Fuchsova crkva isusovačkog kolegija u Mariboru, 1767.–1770. Na osnovu srodnosti s tom crkvom, srodnoj trodijelnoj kompoziciji tlocrta te rastvaranju zida ovalnog broda, J. Fuchs je predložen kao autor župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi, građenoj od 1803. do 1818. godine. Zamijenila je stariju trošnu crkvu,¹⁶ a u zahtjevima za gradnjom nove, koji se javljaju već od 1775., spominje se i suradnja »mariborskog graditelja«, u pismu župnika iz 1794.,¹⁷ što govori u prilog mogućem Fuchsovom autorstvu.

Na Fuchsovo autorstvo upućuju i neki detalji karakteristični za njegov opus: pravokutne bočne kapele, koje flankiraju ovalni brod na poprečnoj osi u pregradskoj crkvi, Fuchs koristi u svoja dva djela, u mariborskoj crkvi i u crkvi u Vurberku. Nadalje, dvostruke pojasnice koje se javljaju u Pregradi u bočnim kapelama i na trijumfalnome luku, koristi i u crkvi u Kostrivnici i u bočnim kapelama u Mariboru, a na

¹⁵ KEMPERL 2002, cit. n. 9, p. 262. Autorica donosi i prijepis dokumenta iz 1757. u kojemu se spominje graditelj Johannes Fuchs.

¹⁶ Opis crkve iz 1639. navodi da je bila jednobrodna, s užim i nižim poligonalno zaključenim gotičkim svetištem sa stepenasto oblikovanim kontraforima; čitava je bila svodena, a pred pročeljem je bio zvonik. Crkvi je 1756. bio prizidan još jedan brod. Postojao je i crtež s prikazom stare crkve i župnog dvora. Danas je crtež zagubljen, no postoji njegova fotografija u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, na kojoj su vidljiva oštećenja od potresa i pukotine u tijelu crkve, Ivan FILIPČIĆ, *Župa Pregrada, Mala monografija o župi Naše Gospe od Kunagore*, Zagreb 1983, p. 41; VUKIČEVIĆ-SAMARDŽIJA 1993, cit. n. 1, p. 240.

¹⁷ Gradnji nove crkve opiru se gospodari Kostela, grofovi Keglevići, nositelji patronatskog prava, jer staru crkvu žele zadržati kao mauzolej obitelji. U arhivu Varaždinske županije sačuvana je opširna prepiska župnika Tuškana i grofova Keglević, nositelja patronatskog prava, kao i skupštini Varaždinske županije te biskupu Vrhovcu, koji se također zalagao za izgradnju nove crkve: *Comitate Varasdinensis, 1794 [...] Quis psalus moderno Parochialis Pregradiensis sic Ecclesia ad volusam sub A. planum [...] excipet; quodq(ue) nova in tempore prius quam videlicet actu existens non cornes, necessarius aedificanda sis. adnexa sub B. Murariorum Magistri Mahrburger his opinis [...] / Pregrada, 16 novembris 1794 / Josephus Tuskan / Parochus Pregradiensis* (Hrvatski državni arhiv, *Varaždinska županija*, kt. 162, spis 27/1794). Opširnije o arhivskim izvorima za povijest gradnje cf. Dubravka BOTIČA, Izvori za povijest sakralne arhitekture na području Vrbovečkog arhidakona (17.–19.st.), *Croatica Christiana Periodica*, 54, 2004, pp. 63–65.

1. Projekt J. Fuchsa za župnu crkvu u Vurberku (Wurmbergu)

stiješnjenom zaključku javljaju se dvije okomite trake profilacije, koje će koristiti i u Vurberku.

Johann Fuchs je u novijim istraživanjima okarakteriziran kao nastavljatelj Hofferove arhitekture, koji samo preuzima njegova rješenja i pretežno gradi manje i jednostavnije crkve, pojednostavljajući kasnobarokne tlocrte J. Hoffera.¹⁸ Crkva u Pregradi predstavljala bi, zapravo, izrazitom kvalitetom i veličinom u najboljoj tradiciji kasnobarokne arhitekture, Fuchsovo najistaknutije djelo. To ujedno upućuje i na zaključak da se Fuchsov opus ne okarakterizirati samo kao djela nastavljatelja djelatnosti graditeljske radionice koju preuzima.

No ovalne crkve čine tek manji dio opusa Johann Fuchsa, a prevladava korištenje kasnobarokno-klasicističke varijacije četverolisnog tipa, karakterističnog za kasnobaroknu arhitekturu ove regije, odnosno Štajerske i sjeverozapadne Hrvatske.

Kako je spomenuto, plan za crkvu u Vurberku (Wurmbergu), koja pripada tom tipu, sačuvan je u Zemaljskom arhivu u Grazu, a objavio ga je 1961. Rochus Kohlbach u knjizi *Steirische Baumeister. Tausendundein Werkmann*, kao projekt Johanna Fuchsa.¹⁹ (sl. 1)

¹⁸ KEMPERL 2005, cit. n. 13, p. 202.

¹⁹ Potpisani tlocrt crkve i nacrt fasade sačuvani su u Landesarchiv u Grazu, *Geistliche Stiftungsakten*, Faszikel 314, objavljeni u KOHLBACH 1961, cit. n. 6, p. 459 (fig. 282).

Sam projekt razlikuje od crkve kako je ubrzo izgrađena, a korišten je, kako se ističe u literaturi, i za izgradnju drugih crkava (crkve u Dvorjanama, Brežicama).²⁰

Sačuvani projekt za crkvu sadrži crtež tlocrta crkve i presjek, te nacrt pročelja. Tlocrt crkve tvori naglašeno centralni brod gotovo kružnog tlocrta, upisan u pravokutni perimetar zidova, a pročelni dio ima zaobljene uglove. Na brod se s ulazne strane neposredno nadovezuje duboko zaobljeno ulazno polje, a na poprečnoj osi su dvije kapele, koje izlaze iz perimetra vanjskog zida, sa zaravnjenim zaključkom i zaobljenim uglovima u kojima su probijeni prozori. Kapele su neznatno šire od otvora prema brodu. Na brod se nadovezuje svetište koje ponavlja tlocrtni oblik kružnice upisane u kvadrat, sa plitkim zaobljenim zaključkom koji izbija iz perimetra zida. Kružni oblik u svetištu i brodu naglašen je ucrtanim kupolastim svodom. Svetištu je s lijeve strane u odnosu na os crkve dodana sakristija kvadratnog tlocrta. Na presjeku crkve su nacrtani svod broda na koji se nadovezuje zaobljeno svodno polje nešto nižih kapela, kao i vanjski pogled na sakristiju. Nacrt pročelja pokazuje pilastarsku raščlambu donjeg dijela pročelja u tri polja, a nad pilastrima je profilirano grede. U središnjem polju je portal segmentog nadvoja, iznad kojeg je grb te veliki polukružno zaključen prozor, a u poljima sa strana su polukružno zaključene niše. Iznad gređa je zona atike zaključena volutama sa strana i rastvorena okulusom, a iznad je tijelo zvonika sa polukružnim otvorom u loži za zvona. Zvonik je zaključen zvonolikom kapom. Na pročelju je nacrtana i plastička dekoracija, uz grb ističu se baze niša sa visećim lambrekenima.

No pri izgradnji, graditelj se tek djelomično držao nacрта. Najveće razlike očituju se u brodu crkve: izvedeni brod je kvadratnog tlocrta i koso odsječenih uglova koji su ojačani pilastarskim profilacijama, a nema oblik kružnice. Nadalje, oblikovane su plitke bočne kapele sa zaobljenim uglovima, koje ne izlaze iz perimetra zida, nego su upisane u zidnu masu, gotovo poput proširenja broda. Prozori su probijeni na zaravnjenom zaključnom zidu kapela, a ne u uglovima (sl. 2, 3). Između broda i svetišta je svodeni slavoluk, karakterističan za kasnobaroknu arhitekturu regije, kojim se ostvaruje prijelaz broda u svetište, koji nisu dakle neposredno povezani kao na projektu. Svetište je kva-

| ²⁰ KEMPERL 2002, cit. n. 9, pp. 270–271.

2.-3. Župna crkva u Vurberku, unutrašnjost

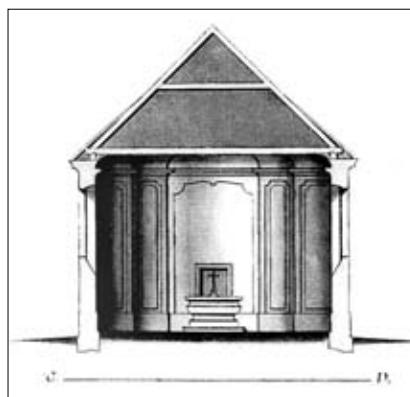
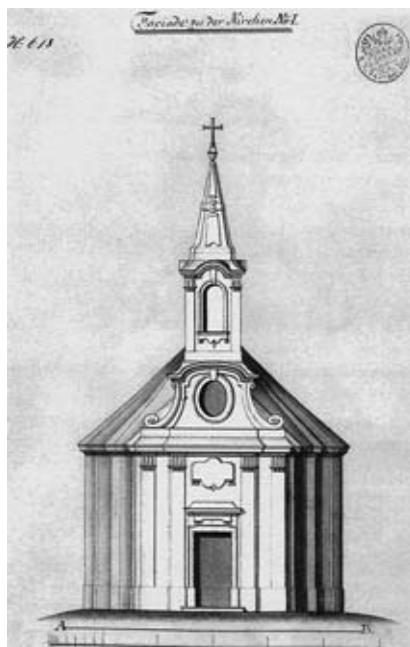
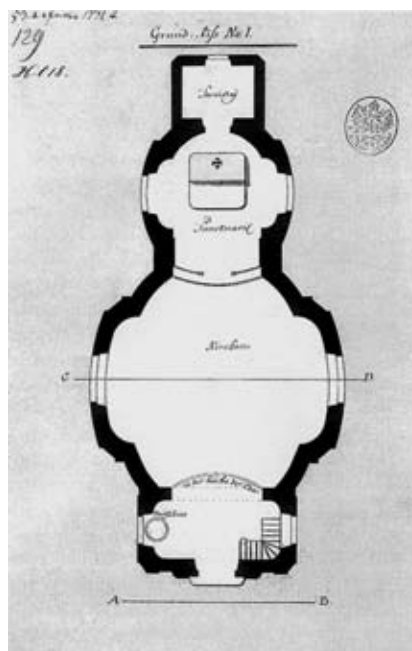

4. Župna crkva u Vurberku, pročelje

dratno sa stiješnjanim zaključkom, svodeno kao i brod kupolastom češkom kapom.

Razlike se, iako u manjem broju, javljaju i u usporedbi izvedenog pročelja i onoga s projekta: donja zona zaključena je istaknutim profiliranim gređem i podijeljena pilastrima na polja, kao na projektu, sukladno projektu izvedene su i niše u poljima sa strana i portal, a izmjenjen je oblik prozora u srednjem polju. Iznad atike se izdiže zvonik, no umjesto okulusa s projekta, izvedeno je polje sata na spoju zvonika i dijela atike, a samo tijelo zvonika je više nego ono na projektu, dok je izvedena kapa barokna lukovica, a ne zvonolika (sl. 4).

Usporedba pokazuje da je plan za crkvu u Vurberku korišten u oblikovanju pročelja, iako s manjim razlikama u izvedbi, dok se u unutrašnjosti javljaju bitne razlike, ne samo u obliku kapela i njihovim dimenzijama, nego, važnije, u obliku broda kao i u oblikovanju polja svodnog slavloluka.

5–7. Zeichnerbüro des Hofbauamtes, Kirchennormpläne Variante I, iz 1771., kat.-nr. 59–61

Crkva u Dvorjanama, za koju je također korišten taj plan, ima u vanjskom perimetru istaknute kapele sa zaobljenim uglovima i zaravnjenim zaključkom.

Na primjeru crkve u Vurberku (kako je izvedena), očituju se karakteristike četverolisnog tipa u kasnobarokno-klasicističkoj izvedbi, o čemu će još biti riječi, no prije toga je potrebno pobliže istražiti i sam plan za crkvu.

Ako razmotrimo druge planove za sakralnu arhitekturu iz tog razdoblja, 1770-ih, usporedba će pokazati da se da se projekt Johana Fuchsa za crkvu u Vurberku zapravo ne može smatrati projektom u današnjem smislu tog pojma, kao njegova individualna kreacija. Naime, usporedbom s projektima *Hofbauamta*, dvorskog ureda za izgradnju,²¹ iz 1771. godine pokazuju se znatne srodnosti Fuchsova projekta s onima iz bečkog dvorskog ureda za izgradnju.

U *Hofbauamtu* nastala su 1771. tri projekta za sakralnu arhitekturu, *Kirchennormpläne*.²² Svaki projekt crkve sadrži tlocrt, presjek i nacrt pročelja. U svim projektima svetište je odvojeno, centralizirano je i ima stiješnjeni zaključak. Prvi projekt je centralna crkva, druga dva su longitudinalne crkve koje imaju dvotravejni odnosno trotravejni brod. U svim varijantama pročelja je oblikovan tzv. zvonik nad pročeljem,²³ pilastrima ili nišama raščlanjena je donja zona pročelja zaključena gredem, iznad kojeg je atika. U sredini se izdiže zvonik, kojega podupiru bočne volute.

Za ovu temu najzanimljiviji je prvi projekt centralne crkve.²⁴ (sl. 5–7) Pokazuje crkvu s naglašeno centraliziranim brodom, proširenim s dvije plitke bočne kapele zaobljenih uglova (ili tlocrta tzv. košarastog luka). Jednaki prostorni oblik ponavlja se i na ulaznom dijelu i zaključku broda. Nema ucrtanih pojasnica ili svodova, ali plitki pravokutni istaci u vanjskom primetru zidova ukazuju na granice broda. Centralno svetište ponavlja u manjem mjerilu jednako rješenje, flankirano je sa tri strane zaobljenim uskim prostorima. Pravokutna sakristija smještena je iza zaključka. Tlocrt broda zapravo možemo objasniti kao temu

²¹ Središnji ured za izgradnju na području čitave Habsburške monarhije djeluje od oko 1700 do 1918. godine. 1786. osnovana »Vereinigte General- und Hofbaudirektion« koja je zamijenila raniju funkciju Generalhofbaudirektora, projekti se izvode prema Ingenieure=Directiva iz 1788. Graditeljski uredi osnivaju se po glavnim gradovima zemalja a centralno mjesto imaju u Beču, Christian BENEDIK, Zur Geschichte der Zeichnungen hofbauamtlicher Provenienz, *Exempla & Exemplaria* (Wien, Graphische Sammlung Albertina, 8. 5.–13. 7. 1996, ed. R. Bösel), Wien 1996, pp. 43, 50–54.

²² Objavljena u katalogu izložbe *Exempla & Exemplaria*: BENEDIK 1996, cit. n. 21, pp. 46–48 (figg. 37–39).

²³ Zvonik koji se oslanja i na nosače smještene u unutrašnjosti crkve, a u njega je, u pravilu, ugrađeno pjevalište.

²⁴ Zeichnerbüro des Hofbauamtes, Kirchennormpläne Variante I, 1771, Kat. Nr. 59–61; BENEDIK 1996, cit. n. 22, p. 46.

četverolista u *Hofbauamt*-varijanti: brod je flankiran sa sve četiri strane zaobljenim stiješnjenim prostorima.²⁵

Donja zona pročelja s projekta za centralnu crkvu raščlanjena je pilastrima na tri polja, iznad gređa je zona atike kojoj su bočne stranice oblikovane kao volute, a iznad je vitki zvonik zaključen šiljatom kapom.

Vratimo li se Fuchsovom projektu za Vurberk, lako je zamijetiti da već sam crtež Fuchsova projekta pokazuje karakteristične osobine svih projekata *Hofbauamta*: sadrži tlocrt, presjek i nacrt pročelja. I na prvi pogled se očituju srodnosti sa prvim projektom Hofbauamta: naglašeno centralni brod i svetište, oblikovani gotovo kao dvije kružnice koje se dodiruju, s bočnim istaknutim kapelama. U odnosu na tlocrt projekta Hofbauamta, Fuchsov pokazuje male izmjene: ucertana je kružnica tlocrta broda, vanjski kutovi su naglašeno pravokutni. Zanimljivo je da izostavlja i prostorni dio između svetišta i broda, odnosno svodeni slavluk, koji se oblikuje u samoj crkvi, a možemo ga naći i na bečkom projektu. Fuchs crta svetište odsječenih uglova, ucertan je kupolasti svod, ima stiješnjeni zaključak, a sakristija je smještena sa strane. Izostavlja bočna proširenja svetišta. Presjek projekta *Hofbauamta* pokazuje samo zidove i krov, a Fuchsov projekt je više razrađen, prikazuje i zonu svodenja (svod kapela u odnosu na svod broda) i pilastre, te pročelje sakristija i kapela, kao i poprečni krov kapela u odnosu na krov broda, koji međutim nije izveden, nego su tijelo broda i kapela pod istim krovom.

U nacrtu pročelja Fuchsa javljaju se i elementi s druga dva projekata, primjerice šira bočna polja koja su na trećem projektu, kao i kupolasta kapa zvonika te polukružno zaključeni otvori u loži za zvona, koji su i na drugom projektu. Umeće niše i prozor nad portalom, pliće volute i nižu atiku.

Po svim istaknutim srodnostima, očito je da se u Fuchsovom projektu crkve u Vurberku ne može zapravo govoriti o originalnom projektu u današnjem smislu tog pojma. Prije se radi o prilagodbi i kombiniranju različitih rješenja projekta *Hofbauamta* za crkve, (što je osobito vidljivo u projektu pročelja), za konkretnu gradnju i narudžbu

²⁵ Središnji prostor flankiran je sa sve četiri strane gotovo jednakim elementima: kapelama na poprečnoj osi, zaobljenim ulaznim travejem i poljem koje možemo čitati kao svodeni slavluk.

župne crkve u Vurberku (Fuchsov projekt je detaljniji, ima ucertana i mjesta oltara, pilastre, detalje sakristije), samo godinu dana nakon što su projekti nastali u bečkom uredu.

U istraživanju i razmatranju arhitekture, a osobito problema autorstva u razdoblja 17. i 18. st. u srednjoj Europi potrebno je imati na umu da se tadašnje projektiranje uvelike razlikuje od današnjeg, te se ne može projicirati današnje poimanje individualiziranog umjetničkog stvaranja, pa tako i arhitektonskog projektiranja, u bitno drugačiji kontekst radionica i cehovskih ograničenja baroknog razdoblja i inzistirati na određivanju autorstva u arhitekturi, kakvo je danas prisutno. Barokna arhitektura u srednjoj Europi, izvan većih centara, u velikoj je mjeri djelo velikih graditeljskih radionica, unutar kojih se prenose pojedina rješenja, a osobito važnu ulogu imali su predlošci. I u graditeljskim radionicama baroknog razdoblja rašireno je bilo korištenje rješenja iz raznih knjiga predložaka, *Muster-ili Skizzenbücher*, kakve se još od srednjeg vijeka koriste u graditeljskim radionicama.²⁶ Rijetki su primjeri takvih skica sačuvani, najpoznatiji je *Dientzenhoffer Skizzenbuch* u Bayerisches Nationalmuseum u Münchenu, vjerojatno djelo Leonharda Dientzenhoffer-a,²⁷ ili *Auer-Lehrgänge* vorarlberškog graditelja Kaspara Moosbruggera. Te skice, posebice sakralne arhitekture, nisu nužno imale izvedbeni karakter, nego predstavljaju različite varijacije i ideje, na osnovu kojih se biralo rješenje u dogovoru s naručiteljem. U knjigama skica ne nalaze se samo tlocrtna rješenja, nego u pravilu i predlošci za dekoracije.

S jačanjem centralizirane vlasti od polovice 18. st. izraženija su nastojanja za ujedinjavanjem izgradnje na području čitave Habsburške monarhije, što se osobito očituje u »tipskim« crkvama koje se grade na istoku (u Srijemu, Slavoniji ili Vojnoj krajini u Hrvatskoj, koja je pod direktnom upravom Beča), a projekti sakralne arhitekture nastali u *Hofbauamtu* zamjenjuju starije predloške za gradnju crkava. I dalje se za pojedinu gradnju i narudžbu spajaju i prilagođavaju različita rješenja, ti projekti nisu bili kruti modeli nego poput smjernica za izgradnju, a u

²⁶ *Muster- und Vorbildersammlungen*, postojale su već u inventarima srednjovjekovnih graditeljskih radionica, a upotrebljavale su se i u 17. i 18. st.

²⁷ Zbirka sadrži ukupno 141 tlocrt sakralne arhitekture, a nastala je vjerojatno 1670-ih i 1680-ih, Ludwig Bosch, *Eine Sammlung barocker Architekturzeichnungen im Bayerischen Nationalmuseum*, *Münchner Jahrbuch der Bildenden Kunst*, 5, 1954, pp. 188–204.

tom kontekstu držim da treba razmatrati i Fuchsov projekt za Vurberk, dakle kao rješenje za konkretnu narudžbu za gradnju crkve, sa svim pojedinostima, nastalo na osnovu projekata za centralnu crkvu *Hofbauamta*.

U prilog tome govori i činjenica da se to Fuchsovo rješenje koristi se i u drugim crkvama u Štajerskoj, no ne ponavlja istu građevinu, nego slijedi osnovne smjernice projekta. Isto tako, pojedini dijelovi projekta centralne crkve Hofbauamta – središnji travej svetišta čiji su bočni zidovi produbljeni velikim plitkim nišama koje imaju gotovo format kapela – nalazimo ostvarene u drugim građevinama, kao u župnoj crkvi Sv. Marije Magdalene u Donjoj Kupčini, građenoj sredinom 18. st., a svetište se obnavlja krajem stoljeća, ili pak u još jednoj Fuchsovoj crkvi, župnoj crkvi u Pregradi, gdje spaja tako oblikovano svetište s ovalnim brodom.

***

Djelatnost graditeljske radionice Johanna Fuchsa, kako je istaknuto, ostavila je traga i u neposrednom susjedstvu, u Hrvatskom zagorju. Uz već spomenutu i u istraživanjima obrađenu crkvu u Pregradi, treba razmotriti i primjere koji su srodni crkvi u Vurberku, odnosno primjene plana za tu crkvu, koji se mogu prepoznati u kapeli u Kostelu i župnoj crkvi u Prišlinu.

Kapela Ranjenog Isusa u Kostelu, građena je kao zavjetna kapela župljana od 1772. do 1775. godine.²⁸ To je građevina četverolinosnog tipa, kvadratni brod odsječenih uglova flankiran je plitkim stiješnjanim kapelama zaobljenih uglova, a jednako je oblikovan i svođeni slavluk prema svetištu. Brod i svetište svođeni su češkim kapama. Uglovi broda i svetišta ojačani su pilastrima, koji nose pojasnice

²⁸ 1777. *De Nova Capella Patientis / Haec per modernum D(omi)num Parochum ex voto Populi tempore Dyssenteriae Anno 1772 aedificari est coepta, ad totalem perfectionem excita fenestris, deducta 1775. Tota est ex muro et sub fornice posita. Ara compta quatribus et strata lapideo. Parietes passionem Arci, levisam depictam exhibent [...]* (Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, protokol 23/V, 1777., p. 431). O arhivskim izvorima za povijest gradnje Botića 2004, cit. n. 17, pp. 57–58. Nad portalom je uklesana godina 1800., što je vjerojatno godina dovršetka pročelja. Okvir portala, vjerojatno izvorni portal s polukružnim lukom, ima izrađene pilastarske dovratnike s klesanim bazama i kapitelima. Unutar tog okvira ugrađen je manji otvor portala blago šiljatog nadvoja i profiliranog okvira. Radi se o sekundarno upotrijebljenom, vjerojatno gotičkom šiljatom portalu. Kapela se danas nalazi u lošem stanju i nije u funkciji.

svodnog polja. U ulazni dio ugrađeno je pjevalište na dva stupa zadebljanih tijela. (sl. 8)

Zaobljenja bočnih kapela i zaključka svetišta tvore mekanu, kontinuiranu kasnobaroknu krivulju, koja dominira vanjskim izgledom ove kapele. (sl. 9) Uz karakteristike samog četverolisnog tipa, neki detalji tlocrta kapele ukazuju na srodnost s projektom za Vurberk: brod je flankiran bočnim kapelama nešto širim od otvora prema brodu, a sakristija je smještena s lijeve strane u odnosu na os crkve. Klasično izvedene profilacije u stilu kasnobaroknog klasicizma također ukazuju na graditelja iz kruga Fuchsove radionice.

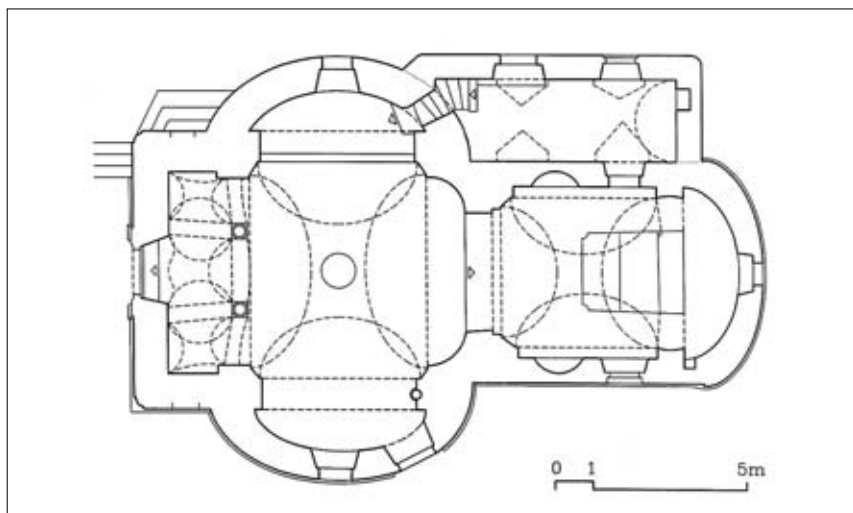
Utjecaj Fuchsove crkve u Vurberku još je izraženiji u *župnoj crkvi Sv. Petra u Prišlinu*, građenoj od 1841. do 1843. godine²⁹ na mjestu starije crkve.³⁰ Prema podacima iz Spomenice župe, crkvu su gradili domaći majstori pod vodstvom talijanskog graditelja Benjamina dalla Marina, za kojega stoji da je »porijeklom iz Italije, zidar i umjetnik, vješt u iscertavanju planova i vješt u radu«. ³¹ Budući da se Prišlin nalazi uz samu granicu sa Štajerskom (nadmak Rogatcu), zanimljiv je podatak da su prije izgradnje nove crkve vjernici odlazili u obližnje štajerske župne crkve zbog lošeg stanja i premale crkve.³²

²⁹ Datirana je pločom s natpisom na pročelju, tekst natpisa glasi: AERE FUNDI RELIGIONI / CURA JOAN PETRANOVICS P: / LABOREQ POPULI NOVA / FACTA OMNIA 1843, a na nadvratniku: DOMUS DEI PORTA COELI ERRECTA 1843.

³⁰ Tu se nalazila (možda gotička) kapele župe Taborsko, koja je u izvorima 17. stoljeća opisana kao zidana kapela, sa svodenim svetištem, tabulatom u brodu, ispred atrijem i zidanim zvonikom 1700. joj je prigradena kapela Sv. Antuna. Prema podacima iz vizitacije iz 1739. kapelu je posvetio biskup Petar Petretić (zagrebački od 1648. do 1667.). Prijepis arhivskih izvora vidi BORIĆA 2004, cit. n. 17, pp. 66–69.

³¹ *Liber Memorabilium / Ad Instantiam Sapientium Ecclesiarum / Consilio de necessitate novae Ecclesiae erigendo [...] Fundamento novae Ecclesiae ex lapidem primarium post cuius imposita murarii domesticum cum dirigente Beniamino della Marino ex Italia oriundo viro murator et artis perito & delineatione planorum bene versato laborem continuaverunt [...]*

³² *Ecclesia Parochialis est antiquae Gothicae formae, lata 3 org., longa 6, tota perplua et ruinosa, sub Comite Petro Ratkay fuerat erecta capella haec. Anno 1800 in Parochialem erecta sub patrocinio Apostolorum S. Petri et Pauli. Consecrata traditum per Ep(iscopu)m Zagrabienensis Petrum Petretich [...] Pro capiendopopulo cuius numerus in dies augetur insufficiens et quae in super perplua est, ideo tempore pluviae & hyemis Parochianorum per Styria vicinos Parochialias disperguntur. [...]* (Nadbiskupski arhiv Zagreb, Kanonske vizitacije, protokol 159/VIII, 1840, p. 407).

8. Kapela Ranjenog Krista u Kostelu, tlocrt

9. Kapela Ranjenog Krista u Kostelu, pročelje

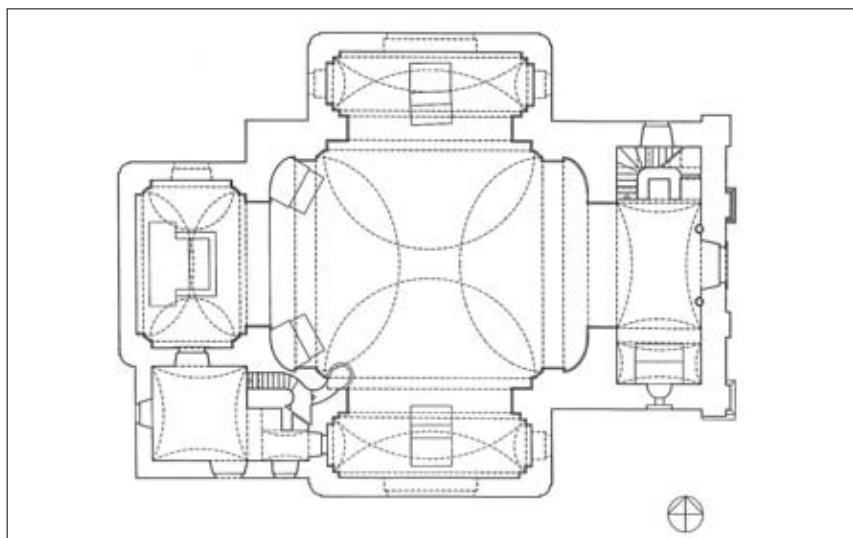
Unutrašnjost crkve još ima kasnobarokne karakteristike, kvadratni brod crkve flankiran je uskim pravokutnim poprečno položenim kapelama, a prema svetištu je svodeni slavluk kojemu odgovara luk pjevališta. (sl. 10) Brod i svetište svodeni su visokim češkim kapama, uokvirenima pojasnicama koje se oslanjaju na pilastre smještene na koso odsječnim uglovima broda. Kompozicija prostora jasno ukazuje na porijeklo u četverolisnom točrtu, no bočne kapele su naglašenije pravokutnog oblika, s uglovima omekšanim pilastrima, bez zaobljenih linija, a ističu se i u vanjskom oblikovanju. Prostor je zadržao kasnobaroknu sceničnost u nizanju svodova i pojasnica, naglašenu svodenim slavlukom. (sl. 11, 12)

U vanjskom izgledu crkve u Prišlinu dominira klasicizam u detaljima arhitektonske plastike, no kompozicija pročelja je kasnobarokna. Kao i u crkvi u Vurberku, ploha pročelja podijeljena je pilastrima na tri polja, središnje je najšire. U bočnim poljima su polukružno zaključene niše sa skulpturama. No pilastri imaju klasične jonske kapitele, a grede je zaključeno nagašenim vijencem. I gornja zona pročelja pokazuje veze s crkvom u Vurberku, iznad vjenca je atika iz koje se u središnjem polju izdiže zvonik, a bočna polja su valovito sužena. Zvonik je zaključen kupolastom kapom s lanternom. (sl. 13)

Odstupanje pročelja crkve u Prišlinu od Fuchsovog pročelja u Vurberku ističe se u odabiru motiva arhitektonske plastike: u Prišlinu su korišteni klasični elementi, pilastri i grede jonskoga reda,³³ dok je suzdržana artikulacija pročelja u Vurberku izvedena kasnobaroknim dekoracijama, prvenstveno okvirima niša sa visećim motivima i nalaženim zaglavnim kamenom.

Ovi primjeri crkava četverolisnog tipa iz razdoblja zadnje četvrtine 18. stoljeća pokazuju kako je projekt za crkvu u Vurberku, nastao na temelju rješenja bečkoga Hofbauamta realiziran u Štajerskoj (Vurberk) i Hrvatskom zagorju, pojednostavljeno primijenjen u manjem mjerilu, prilagođen potrebama sredine u kapeli u Kostelu, te preveden na stilski jezik kasnobaroknog klasicizma u crkvi u Prišlinu.

³³ I u crkvi u Vurberku u unutrašnjosti kapiteli pilastara imaju naglašene volute, no to nisu pravilni kapiteli jonskog reda. Možda je odabir jonskog reda, kao i oblik polukružnih prozora bočnih fasada, rezultat i talijanskog porijekla graditelja, Benjamina della Marina, koji je očito bio upoznat s nasljedem Fuchsove radionice, a možda i njen suradnik.

10. Župna crkva Sv. Petra, Prišlin, tlocrt

13. Župna crkva Sv. Petra, Prišlin, pročelje

11–12. Župna crkva Sv. Petra, Prišljin, unutrašnjost

Njeno pročelje pokazuje da su je na osnovu predložaka, koji u ovaj dio regije dolaze preko Fuchsove radionice a koristili su se i u 19. st., zadržana kasnobarokna kompozicija prostora crkve i pročelja, no jezik formi je inspiriran klasicizmom.

No četverolisne crkve u kasnobaroknom klasicizmu ne grade se samo u ovome krugu Fuchsove radionice, crkve toga tipa brojne su i u okolici Zagreba. Prva crkva četverolisnog tipa koja pokazuje odlike stila kasnobaroknog klasicizma na tom području je župna crkva Sv. Marte u Šišincu, građena od 1767.,³⁴ jednostavnije je strukture od ranijih crkava četverolisnog tipa zrelog baroka. Zadržani su osnovni elementi četverolisnog tipa: kvadratni brod odsječenih uglova svođen je češkom kapom, bočne kapele zaobljenih uglova flankiraju brod na poprečnoj osi, između broda i svetišta je svođeni slavluk, a nad ulaznim dijelom je zaobljeni svod. Ortogonalno postavljeni pilastri uz uglove broda nose pojasnice svodnog polja. Svetište je kvadratnog tlocrta, i ima stiješnjeni zaključak. No svi prostori su znatno plići, a najvažnija promjena javlja se u dubini kapela: bočne kapele sada su samo plitka proširenja broda, zaobljena na uglovima i upisana u masu zida, više se ne ističu u vanjskom pogledu.

U odnosu na ranije crkve četverolisnog tipa mijenja se i osvjetljenje: umjesto prozora u zaobljenim uglovima kapela (kao primjerice u crkvama u Pokupskom, na Trškom Vrh i Sladkoj Gori, najkvalitetnijim primjerima crkava četverolisnog tipa) kroz koje dopire difuzno osvjetljenje koje se meko raspršuje u prostoru kapela i broda, sada su prozori simetrično raspoređeni na zaravnjenom zidu bočnih kapela uz oltare (često s naslikanim retablama) i doprinose jasnom i preglednom karakteru prostora.

U Šišincu se javljaju osnovne značajke tipa kasnobarokno-klasicističkog četverolista, (kakav se kasnije primjenjuje i u Vurberku), a koji će se ponavljati u nekoliko primjera na području Zagrebačke biskupije. Postupno se javljaju se sve izraženiji klasicistički detalji u oblikovanju arhitektonske plastike. U župnoj crkvi Sv. Nikole u Žažini,

³⁴ Izvori za povijest gradnje crkve u Dubravka BOTICA, *Četverolisne crkve u srednjoj Europi – problem tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća*, Zagreb 2007 (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, tipkopis), pp. 290–297.

³⁵ Za povijest gradnje v. BOTICA 2007, cit. n. 34, pp. 298–303.

građenoj sredinom 1770-ih,³⁵ (sl. 14) pročelje je zaključeno klasičnim zabatom i raščlanjeno pilastrima sa stiliziranim jonskim kapitelima koji se javljaju i u unutrašnjosti.³⁶ Jednako je oblikovan i brod crkve Sv. Ivana Krstitelja u Rečici kod Karlovca, prigraden starijem svetištu od 1782.³⁷ U župnoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi, građenoj od 1785., u plitkim bočnim kapelama iluzinističkim oslikom motiva školjke ostvaren je dojam veće dubine prostora. (sl. 15) U župnoj crkvi Sv. Helene crkvi u Zaboku, dovršenoj 1786., portal je uokviren klasicističkom edikulom, a na vrhu segmentnog zabata je klasicistička urna s naglašenim girlandama.

Klasicističke tendencije mogu se primjetiti i u župnoj crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Kupincu, građenoj nakon 1768.³⁸ Ona se razlikuje od gore navedenih crkava, jer ponavlja raniju varijantu četverolista, s potpuno oblikovanim bočnim kapelama.³⁹ No klasicizam je prisutan u oblikovanju unutrašnjosti, u češkoj kapi svoda izvedena je naglašena profilacija baze kupole, čime se naglašavaju pojedini prostorni dijelovi, a manje je izražena cjelovitost prostora.

Svi navedeni primjeri, kao i četverolisne crkve Fuchsove radionice, pokazuju koliko je bila raširena primjena tog tipa i u kasno-baroknom klasicizmu, odnosno razdoblju koje se često pojednostavljeno naziva i »josefinizam«, po razdoblju vladavine cara Josipa II. 1780.–1790. Razdoblje i stil u umjetnosti srednjoeuropskog prostora koju obuhvaća pojam »barokni klasicizam«,⁴⁰ osobito u gradnji crkava

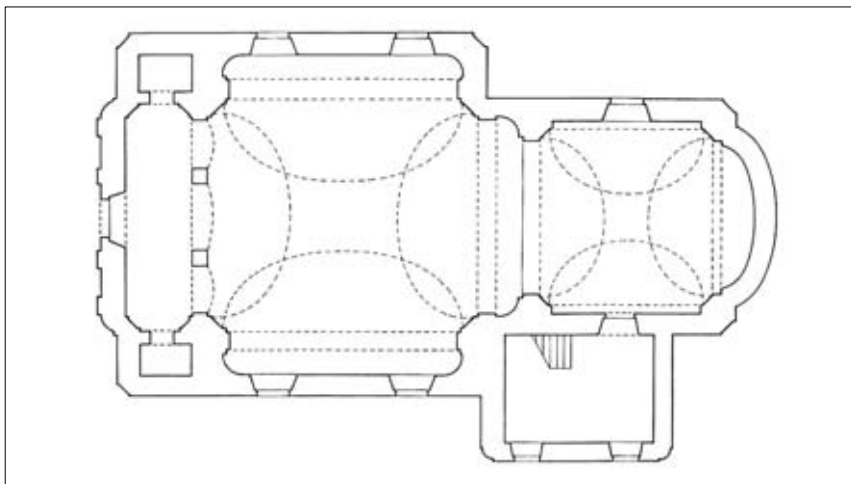
³⁶ I crkva u Šišincu i u Žažini oštećene su u Domovinskom ratu, i danas se nalaze u lošem stanju.

³⁷ Za povijest gradnje v. BOTICA 2007, cit. n. 34, pp. 304–305.

³⁸ Za povijest gradnje v. BOTICA 2007, cit. n. 34, pp. 264–272.

³⁹ Srodno su oblikovane i manje kapele koje se u to vrijeme grade u Hrvatskoj, kapela Sv. Marije Magdalene u Maloj Gorici Samoborskoj, ili kapela (danas župna crkva) Sv. Nikole u Dubrovčaku.

⁴⁰ Razmatrano u stilskim pojmovima, razdoblje kraja 18. st. obilježava dugo trajanje baroka, s laganim prijelazom u klasicizam pojednostavljanjem formi, koji traje i u 19. st Bitno je obilježje umjetnosti, osobito arhitekture, u svim regijama jugoistočnog dijela srednjoeuropskog prostora, je izostanak izraženog rokoka ili prodiranja revolucionarnog klasicizma, a kao glavno načelo javlja se utilitarnost u oblikovanju prostora. Renate WAGNER-RIEGER, *Architektur des Barock in der Steiermark, Tagungsbericht. Dreiländer-Fachtagung der Kunsthistoriker in Graz*, Graz 1972, pp. 23; BRUCHER 1983, cit. n. 4, p. 305; BRUCHER 1992, cit. n. 4, p. 123.

14. Žažina, župna crkva Sv. Nikole

15. Župna crkva Sv. Ivana Krstitelja na Novoj Vesi, Zagreb, unutrašnjost

određen je načelima koja su vrlo jasno formulirana u dekretu cara Josipa II od 7. siječnja 1785. godine: »(die Erbauung der Kirchen soll) nur auf das Nothwendige, Nützliche und Zweckmäßige ... beschränken«,⁴¹ dakle »(izgradnja crkava treba se) ograničiti na nužno, korisno i svrhovito«.

U gradnji novih crkava najvažnije je oblikovanje preglednog prostora s dobrim pogledom na glavni oltar.⁴² Upravo ove upute ostvarene su u planovima *Hofbauamta*, na osnovu kojih se trebaju graditi crkve u čitavom prostoru Habsburške monarhije, a primjenjuju se i u crkvama četverolisnog tipa i u Štajerskoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Crkva u Vurberku dobro ilustrira taj tip crkve u Fuchsovoj radionici,⁴³ koja će utjecati i na crkve u Zagorju, i predstavlja prilagodbu plana bečkog ureda za konkretnu narudžbu i izgradnju crkve. Raširena pojava crkava tog tipa u Hrvatskoj, osobito u široj okolini Zagreba, pokazuje »dugo trajanje« i primjenu četverolisnog tipa i u razdoblju kasnobaroknog klasicizma, odnosno dugotrajan utjecaj zajedničkog nasljedja kasnobarokne arhitekture u regiji, prilagođen zahtjevima vremena.

⁴¹ Cit. prema Martina GELSINGER, Von der Beschränkung auf das »Nothwendige, Nützliche und Zweckmäßige« Josephinischer Kirchenbau in Oberösterreich, *Kunstjahrbuch der Stadt Linz*, 2000–2001, p. 63.

⁴² Renatez WAGNER-RIEGER, Die Kunst zur Zeit Maria Theresias und Josephs II, *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 34, 1981, pp. 7–22; GELSINGER 2000, cit. n. 41, pp. 74–75.

⁴³ J. Fuchs je kasnobarokni arhitekt u čijim je djelima prevladavalo racionalističko raspoloženje kraja 18. stoljeća, CURK 1983, cit. n. 3, p. 105.

PROJEKT JOHANNA FUCHSA ZA ŽUPNIJSKO CERKEV V VURBERKU IZ LETA 1772 – O AVTORSTVU, PREDLOGAH IN CERKVAH ŠTIRILISTNEGA TIPA V ARHITEKTURI POZNOBAROČNEGA KLASICIZMA

Projekt za cerkev v Vurberku J. Fuchsa iz leta 1772, ki ga hranijo v Deželnem arhivu v Gradcu, je bil delno uresničen pri gradnji same cerkve, ki se je začela leto pozneje. Sam načrt kaže v obliki ladje, kapel, narisa pročelja in ne nazadnje tudi v samem značaju risbe precejšnje podobnosti z zbirko načrtov sakralne arhitekture Kirchenbaupläne dunajskega Hofbauamta iz 1771, posebej s prvim projektom centralne cerkve. Zato si ga lahko razlagamo kot različico rešitve za konkretno naročilo gradnje na osnovi dunajskih projektov, verjetno pa tudi kot osnutek za dogovor z naročnikom, kar je bilo tedaj ustaljena praksa v stavbarskih delavnicah, ne pa kot Fuchsov lastni projekt za cerkev v današnjem smislu. Temu v prid govori tudi dejstvo, da je bil osnutek uporabljen tudi za druge cerkve in to ne le na Štajerskem, marveč tudi v Hrvaškem Zagorju, kjer je bil v poenostavljeni obliki uporabljen za kapelo v Kostelu, z močnejše izraženimi klasicističnimi oblikami pa tudi v župnijski cerkvi v Prišlinu.

S projekti Hofbauamta so poskušali uskladiti gradnjo po vsej Monarhiji, realizirani pa so bili v številnih različicah, tako da npr. prezbiterij s prvega projekta najdemo pri ovalni cerkvi v Pregradi, ki je tudi delo J. Fuchsa.

Številne sorodne primere štirilistnega tlorisa, spremenjenega v skladu s časom gradnje in slogom poznobaročnega klasicizma, s plitvimi stranskimi kapelami in enakomerno osvetlitvijo in arhitekturno plastiko z vse bolj izraženimi značilnostmi klasicizma, najdemo v okolici Zagreba, kjer leta 1767 gradijo cerkev v Šišincu, sledijo pa ji cerkve v Žožini, Novi Vesi, Zaboku itd. Gre za primere prevzemanja štirilistnega tlorisa, ki je zaznamoval poznobaročno arhitekturo regije, in njegovo prilagajanje novim slogovnim zahtevam v smislu »nujnega, koristnega in smotrnega« po dekretu cesarja Jožefa II.

Tako te poznobaročno-klasicistične cerkve štirilistnega tipa kot dejavnost Fuchsove delavnice, ki je pustila sledove v Hrvaškem Zagorju, kažejo da so se sorodni pojavi v umetnosti in arhitekturi baročne dobe med Štajersko in Hrvaško nadaljevali v poznem 18. in zgodnjem 19. stoletju.

Slikovno gradivo:

1. Projekt J. Fuchsa za župnijsko cerkev v Vurberku
- 2, 3. Župnijska cerkev v Vurberku, notranjščina
4. Župnijska cerkev v Vurberku, fasada
- 5–7. Zeichenbüro des Hofbauamtes, Kirchennormpläne Variante I iz 1771, kat. 59–61
8. Kapela ranjenega Kristusa v Kostelu, tloris
9. Kapela ranjenega Kristusa v Kostelu, zunanjščina
10. Župnijska cerkev sv. Petra, Prišlin, tloris
- 11–12. Župnijska cerkev sv. Petra, Prišlin, notranjščina
13. Župnijska cerkev sv. Petra, Prišlin, fasada
14. Župnijska cerkev sv. Nikolaja, Žažina, tloris
15. Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika v Novi Vesi, Zagreb, notranjščina

Viri ilustracij:

Benedikt 1996, cit. n. 21 (5–7), D. Botica (2, 3, 4, 8, 9, 11, 12, 13, 15), Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura ...*, 1985 (14), Kohlbach 1961, cit. n. 6 (1), Planoteka Insittuta za povijest umjetnosti (8, 10)